

Tomislav Išek

DRUŠTVENO ZNANSTVENI *PORTRAIT* AKADEMIKA
ENVERA REDŽIĆA
(u povodu 85 godina života)

Kada je ovaj, 29-i broj *Priloga* bio pripremljen za objavljivanje priopćena mi je za mene nimalo jednostavna zadaća - da za uvod napišem prigodan tekst o akademiku Redžiću. Teško je bilo odbiti zamolbu, da ne kažem naređenje, direktora Instituta, glavnog i odgovornog urednika dr. Karabegovića. Presudnije od činjenice što sam trenutno doajen među članovima kolektiva bilo je, za moj pozitivan odgovor, osobno uvjerenje da se radi o *atipičnom* i čovjeku i znanstveniku koji je, uz sve ostalo, najviše "kriv" što mi je ovo čime se trideset i osam godina profesionalno bavim - životno opredjeljenje. Na prvi pogled dosta motiva koji, ni u startu, niti dok ovo "bacam na papir", nisu ni za jotu ublažili ili odagnali osjećaj svekolike ograničenosti (prigodnosti teksta i ograničenost prostora) da se u ovakvoj prilici i spomene, a kamoli izrekne sve što bi trebalo. Možda će mnogima naglašena riječ u naslovu biti začudna. Ono što ona, u slučaju dr. Redžića, podrazumijeva (vjeran opis neke ličnosti, riječima je dočarati...), mislim, da treba barem *pokušati* izreći njegove društvene i znanstvene karakteristike, slijedeći *curriculum vitae* naprednog studenta, gimnazijskog i univerzitetskog profesora, (prvo)borca, vijećnika, zastupnika (poslanika), društveno-kulturnog djelatnika, znanstvenika, akademika - *čovjeka* u punom "gorkijevskom" smislu te riječi. Previše bi bilo i za romansiranu biografiju, pogotovo što je E. Redžić bio *sudionikom* najvećih i najznačajnijih promjena što ih je iznjedrilo ovo najburnije od svih prethodnih razdoblja XX stoljeća.

Roden 4.5.1915.g.u Starom Majdanu, rastući i školujući se u Bihaću, zarana je sazrio. Već u gimnazijskim klupama upoznao se sa idejama što ih je njemu i mlađoj braći Husrefu i Ešrefu, generacijskim drugovima: Veljku Koraću, Safetu Krupiću, Avdi Humi (navodim po sjećanju Enverovih suradnika neke koji su postali "netko" u svojoj branši) i mnogim drugima - misionarski širio, tada suplent bihačke gimnazije Oskar Davičo. Svoje uvjerenje i usmjerenje Redžić je uskoro i praktično očitovao kao student Filozofskog fakulteta u

Beogradu. Tridesete godine na Beogradskom univerzitetu bile su, malo je reći, burne. Dvadesetgodišnji budući germanista je već (1935.g.) bio zbog aktivnog učestvovanja u nerijetkim studentskim antirežimskim demonstracijama pod paskom policije. Studenti ne samo uče nego i demonstriraju i formuliraju svoja zahtijevanja. Krajem 1937.g. kao potpisnik prvog *Otvorenog pisma bosansko-hercegovačke studentske omladine svim političkim i javnim radnicima i svojoj poštenoj javnosti* skreće na sebe i svoje drugove pažnju javnosti. Nakon dvije godine, 1.prosinca/decembra 1939.g., u osvit nove svjetske kataklizme, on i njegovi istomišljenici potpisuju čuveno treće otvoreno pismo *Protiv rata* u kojem će formulirati ideje, programske ciljeve bitne za uže i šire prostore cijele zemlje, naroda Bosne i Hercegovine, posebno.

Iako epizoda sa podizanjem optužnice državnog tužitelja u Bihaću (s početka 1940.g.) na temelju zloglasnog Zakona o zaštiti države, javne bezbjednosti i poretka zbog Redžićeve studentske aktivnosti, nije proizvela kažnjavanje, zacijelo je, na svoj način, u nizu događanja bitno uticala na njegovo definitivno opredjeljenje - *borbu* bukvalno s puškom i perom u ruci za jedno drugačije, humanije društvo u kojem će Bosna i Hercegovina i njeni ljudi ostvariti položaj i život koji zaslužuju.

Dajem sebi za pravo dobroano pretpostaviti, a zašto ne i zaključivati da se, i u jednoj generaciji i u osobnosti osobenog studenta, uoči sudbonosnih događaja krajem tridesetih godina rađao, umnogome sazrijevao jedan novi, drukčiji pogled posebno u odnosu na ove prostore i narode različitih vjera i nacionalne pripadnosti koji je kroz, još očitou embrionu shvaćanu formuliranu programatski KPJ-otovski artikuliranu *autonomiju*, imao elemente *vizije*. Za objašnjenje i razumijevanje Redžićevog cjelokupnog opusa *conditio sine qua non* je poimanje njegove životne pragme, oličene u aktivnom studentu, prvoborcu, vijećniku, društveno-kulturnom radniku, s jedne, i profesoru, znanstveniku, akademiku, s druge strane.

U Redžićevom životopisu nezaobilazna je dvije decenije kontinuirano duga zastupnička (poslanička) aktivnost. Kao vijećnik bio je sudionik *svih*, i za Bosnu i Hercegovinu i "drugou" Jugoslaviju, i te kako značajnih zasjedanja ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a, potom Privremene narodne skupštine Demokratske Federativne Jugoslavije 1945., zatim Narodne skupštine FNRJ (1945-1953.) i, na kraju, Savezne narodne skupštine (1953-1963.). I ta Redžićeva aktivnost bila je atipična. Na dvostruki način zorno je odslikavala karakter jedne ličnosti, bila odraz specifičnog vremena bez čijeg pominjanja bi njen *portrait* bio jednostran. Oni koji su nešto detaljnije analizirali ovaj segment njegove biografije uočili su jedno prividno unutarnje protuslovlje. Kao zastupnik nije često istupao, ali ti su istupi bili i pravovremeni i svrsishodni. Po općevažećoj političkoj praksi u navedenom periodu govornike, po nepisanom pravilu, su određivala republička politička rukovodstva. Jedan od sudionika toga vremena zapisao je: "Enver kao

jedan među najmlađima (zastupnicima m.o.), bio je na listi daleko iza partijski starijih drugova, kako onih iz najviših partijskih foruma tako i onih iz vrhovnih državnih organa". U obavljanju te dužnosti bilo je nečeg što bi kao korektiv moglo da ovovremenim parlamentarcima - od kantonalnih do federalnih - posluži kao primjer da se ne slikaju publiciteta radi i da kad-tad odgovaraju onima koji su ih birali. Prema istom izvoru E. Redžiću "nije bila potrebna jeftina reklama preko štampe", "svoj poslanički mandat pretežno (je) koristio da položi račun biračima..."

U pisanoj riječi kod E.Redžića postoji jedna relativno duga četrnaestgodišnja pauza, no, više od te činjenice značaj ima konstatacija da je između prvijenca iz đačkih dana 1932.g. i serije povremenih i (u poređenju sa poznijim) ne baš nešto značajnih napisa vidna zajednička odrednica šireg značenja - *kultura*.

Redžićev životopis nameće određenje njegove stvaralačke ličnosti kvalifikativom polivalentnosti. Akademski obrazovan, svoju revolucionarnu ličnost transformirao je tijekom specifičnog vremena postratnih burnih promjena od poslanika politike u poslanika kulture (od uređivanja jednog od naših najcjenjenijih časopisa *Pregleda* do prvog predsjednika Kulturno-prosvjetne zajednice Bosne i Hercegovine).

Deceniju poslije završetka rata, u nekih pedesetak njegovih napisa, pored onih takoreći marginalnih (*Za bolje i organizovanije rješavanje problema na polju građevinskih radova, Za veću inicijativu i širu nadležnost opština*), pokojeg prikaza, osvrta na aktuelna pitanja srednjih, visokih škola i fakulteta, onih religijskog karaktera, iz autorove cjelokupne bibliografije radova vidno je uočljiva preokupacija tematikom i problematikom *izdavaštva*. Zaokupljenost problemima jedne specifične oblasti kulture opterećene naslijeđima sredine i teškim općim stanjem užih i širih prostora (krizama, negativnim pojavama) maksimalno su mobilizirali čovjeka takvih životnih pogleda, opredjeljenja, iskustva kakve je emanirao E. Redžić. Sasvim prirodno, u najzrelijim godinama našao se u jednom trenutku, na raskršću profesionalnih angažmana, na čelu institucije koja je bila vodeća u Sarajevu, Bosni i Hercegovini i jedna od najuglednijih u državi - izdavačkog poduzeća "Svjetlost".

Nimalo slučajno, kada je dobrano prevazišao fazu angažmana u oblasti kulture, mogao je da u eseju *Kultura i revolucija* iz 1981. zrelo prosudi kako je "privilegija kulturnog stvaralaštva da bude u funkciji *slobode*", te da praveći otklon od poretka vladajuće klase i njene ideologije odgovorno zaključi i poruči da kultura "pripada... prvenstveno i *uvijek* čovjeku" (podvukao T.I.).

Retrospektivni pogled na Redžićev pisani opus do sredine pedesetih godina je zanimljiv jer se na temelju pojedinih naslova može naslutiti da predmet njegovog interesiranja, pored dotad elaboriranih tema (koje će mu još koju godinu biti zanimljive i značajne) postaju neke koje imaju različite veze sa

prošlošću (izdanja Arhiva KP BiH; *Vaso Pelagić o pitanju Bosne i Hercegovine; Građa o počecima radničkog pokreta u BiH od 1878. do 1905.*). Ne može se, a ne podvući značaj nimalo slučajnog autorovog početnog zanimanja za *izvore i građu*.

U, uvjetno govoreći, prvoj fazi znanstvene karijere uočljiv je Redžićev interes za teme veoma širokog spektra historijskih zbivanja koje omeđuje Austro-Ugarska, odnosno tematski sklop pitanja socijaldemokratske provenijencije. Vremenom, one se utaću u kompleks izuzetno složenog nacionalnog pitanja, preciznije njegove bosanskohercegovačke komponente.

Kada bi se morala pronaći ona "crvena nit", *diferentia specifica* koja bi odslikavala cjelokupni Redžićev opus od vremena kada on, u profesionalnom smislu, prelazi svoj stvaralački Rubikon, onda je to, u raznim varijantama i izvedenicama, zatajna, višeznačna, kompleksna, nimalo lako odgonetljiva i objašnjiva riječ - nacija. Opredjeljenje E.Redžića da se sustavno znanstveno opredijeli za baš taj kompleks pitanja je, i za njega i historiografiju, tim značajniji jer je pojam *naciona* bio i ostao *alfa i omega* sveukupnosti života modernog i suvremenog doba južnoslavenskih, jugoslavenskih, a nadasve bosanskohercegovačkih prostora i ljudi koji ih nastanjuju.

Pogotovo ako se zna da je dugo vremena u sveukupnoj teoriji i praksi prevladavajuće bilo stanovište da je KPJ jednom za svagda "riješila" nacionalno pitanje.

Metaforično spomenuti Rubikon objektivno i suštinski "baca svjetlo" na društveno-znanstveni *portrait* Envera Redžića. Dvije strane jedne ličnosti se prepliću, dopunjuju i u stalnoj su čas teško uočljivoj, čas, ipak, vidljivoj, do-kućivoj i, manje - više objašnjivoj interakciji. Za razumijevanje njegove, nesumnjivo, kako je rečeno, polivalentne ličnosti (revolucionara i društveno-kulturnog radnika, odnosno znanstvenika - akademika) je bitno ne tretirati ih i ne tumačiti mehanički, nego suštinski, kroz tri faze stvaralačkog života E.Redžića. Oni koji malo bolje pamte sudbine sličnih osobno profesionalnih permutacija iz vremena monopartijskog života "druge" Jugoslavije lako će se složiti da je silazak ili prelazak iz sfere politike u oblast nauke najčešće bio oblik degradacije, forma kazni. Isluženi ili nepodobni ili otpisani odlazili su na "sporedni kolosijek". Takav slučaj nije bio sa E. Redžićem. Promjena je, koliko je meni poznato, bila njegova želja ili molba, svejedno je, ali jako bitna. To opredjeljenje se djelotvorno, stvaralački zorno odrazilo na cjelokupni njegov angažman od početka 60-ih do kraja 90-ih godina.

Slučajnost i koincidencija je da se prvi dio "druge faze" Redžićevog životopisa podudara sa nekim mojim počecima znanstvenog rada. S jeseni 1961.godine tek osnovani *Institut za istoriju radničkog pokreta* u Sarajevu dobiva (drugog po redu) direktora prof. Envera Redžića. Sjećanja i iskustva su uprkos skoro četiri prohujala desetljeća intenzivna i sveprisutna. Osobna (ne-

važna), institutska (važna) i ona koja se tiču ličnosti E. Redžića, prevažna. I prema naglašeno specifičnoj instituciji kakav je bio naš Institut E.Redžić se ponašao atipično. Najmanje je bio direktor u klasičnom smislu te riječi. Takve se ljude moglo rijetko sresti, ne što je to bilo neko novo vrijeme, drugačije, nego što su, rukovodioci koji su teško ili nikako mogli da prevaziđu općevažne uskopartijske šablone sa tim osobinama iščezavali. U privredi je tada takav bio jedan Emerik Blum, u teatru - Bojan Stupica, npr. Nisu to bili feniksi koji obnavljaju, nego djelatnici - stvaraoci koji startaju od počeka, takoreći od ničega. Instituti koje je krajem pedesetih osnivala Partija bili su institucije bez naučnika, školovanih znanstvenika, bez iskustva u stvaranju i realizaciji znanstvenih programa sa kadrovima kojima su znanja jezika bila *terra incognita*, bez glasila (časopisa), bez stanova... E.Redžić, beskrajno odgovoran, uporan u vizijama, osjećao je i znao šta i kako treba raditi. U pravilu - svi mlađi sa kraćim radnim iskustvom, znalo se - pravac studij trećeg stepena (magisterij). Sa vremesnijim je išlo teže. Svi na učenje jezika. Svi (po mogućnostima i redoslijedu) na specijalizacije - put Beča, Moskve, Berlina, Beograda, Pariza... doktorske disertacije. Ubrzo se pojavio prvi broj časopisa *Prilozi* (1965.), obranjena je prva disertacija... Kvantitet je rađao kvalitet. *Institut za istoriju radničkog pokreta* prerasta inicijalne zadatke. Suvremene tendencije u historiografiji najavljuju i nameću transformacije. Uvriježeno opredjeljenje da pobjednici pišu "svoju" historiju prevladava saznanje da je nužno i neophodno pisati "totalnu historiju", *ab ovo*, u kojoj neće biti preferirana samo jedna strana historije - radnički pokret, KPJ, socijalistička revolucija i poslijeratni period iz ugla KPJ - SKJ. *Spiritus rector* i *spiritus movens* tih inovacija je, prije svih, E. Redžić, uz one koji slijede njegove zamisli i prijedloge u organima upravljanja, naučnom vijeću i redakciji časopisa. Za te i takve promjene trebalo je ne pripremiti, nego pripremati teren, stvarati uvjete.

Dosezanje jedne zavidne razine razvoja ustanove koja se, pored navedenog, ogledala i u angažmanu djelatnika Instituta u *Društvu istoričara BiH*, npr. na simpozijima, okruglim stolovima, kongresima historičara Jugoslavije, svjetskim smotrama povjesničara, u čemu je obol E. Redžića bio evidentan, konačno je evoluiralo do saznanja o nužnosti definitivne promjene sveukupne programske djelatnosti. Ali, priroda stvari i zakoni života uvjetovali su rastanak.

E. Redžić početkom 1972.g. odlazi u mirovinu. Tada, reklo bi se, počinje još jedna atipična i plodotvorna faza u životu te, po mnogo čemu, jedinstvene ličnosti. Razvija se i sazrijeva u polihistorika čija je znanstvena upitanost, istraživački nerv i upornost dostojna divljenja. Ipak, malo je, zapravo riplijevski, rijedak slučaj da netko, tek odlaskom u mirovinu, obranom doktorske disertacije formalno-pravno stekne "vizu" za znanost, producira knjige od kojih je svaka naredna bolja i vrijednija od prethodne. Prva polovina sedamdesetih je izuzetno znakovita za E. Redžića. Ovdje bi trebalo napraviti jednu neobičnu digresiju.

Oni što se bave tzv. "trećim dobom" u životu ljudi napisali su studije i knjige o frustriranim i istraumatiziranim ljudima koji nisu znali ili mogli da se suoče sa psihofizičkim, materijalnim i inim izazovima nakon odlaska u mirovinu. Većina prisutnih na otvaranju znanstvenog skupa posvećenog 40-oj obljetnici Instituta za istoriju bili su zatečeni podatkom da je akademik Redžić skoro tri desetljeća na spisku umirovljenika. Dok, da se pleonastički izrazim, ogromna većina njegovih ispispisnika zaslužene dane mirovine provodi sukladno novom statusu, E. Redžić se prilježnošću koju podrazumijeva pozvanje znanstvenika marljivošću, serioznošću, nadasve plodotvornošću u ove skoro tri poslednje decenije i dalje neprekidno potvrđuje kao svojevrsni unikum među našim suvremenim historio-
grafima.

Prijemom u članstvo Akademije nauka i umjetnosti BiH (1978.g. za dopisnog, a 1984.g. za redovitog člana) uspješnim vođenjem njenog Odjeljenja društvenih nauka - do današnjih dana - njegova sveukupna aktivnost, karakterizirana bogatstvom ideja, inicijativnošću i kreativnošću, dosegla je intelektualni, "parnasovski" vrhunac.

Osobno sam uvjeren da pojava knjiga koje tematski, problemski, elaboriraju određene *proces*e same sobom predstavljaju događaj. Njegova doktorska disertacija pretočena u knjigu *Austromarksizam i jugoslovensko pitanje* jedna je od takvih. Vrijeme koje je proteklo, reakcije koje je izazvala netom po tiskanju (1977.g.) i kasnije, pogotovo, znanstvena kritika kojom je popraćena svrstali su je u red klasičnih ostvarenja, a autoru priskrbili epitet pionira u obradi dva fenomena sadržana u njenom naslovu. Od strane znanstveno kompetentnih povjesničara dr. Redžić je, u kontekstu prosudbi ostvarenih rezultata u ovom djelu, autoritativnosti koju je potvrdio obradom temata i problema, svrstan u sam evropski vrh povjesničara-historiografa. Ne samo u stvaranju ove knjige nego i u svim narednim dr. Redžić je dosljedno sprovodio istraživački metod koji ga, po primjeni strogih visokih standarda (konsultiranje brojnih bibliografskih naslova, temeljni uvid u relevantne fondove tuzemnih i inozemnih arhivskih institucija, pomno iščitavanje brojnih periodičnih izdanja) svrstava u red izuzetnih historio-
grafa. Mada je, pokatkad u namjeri i želji da dokumentarno utemelji svoje stavove i zaključke *in extenso* citiranjem ili parafrazom znao preći u ekstenzivnost izlaganja, imponirala je cjelovitost pristupa obradi problema. Strogo prosuđujući o ovoj knjizi autor je - takvih slučajeva bilo je i do današnjih dana (N.Malcolm *Kratka povijest Bosne*), npr. "zaboravljao" na recentnu produkciju. Ovi navodi ni u kom slučaju ne mogu umanjiti ocjene sveukupnosti krajnjih dosega jednog djela, a još manje opusa u cjelini, nego su samo primjer nesavršenosti historio-
grafskih uradaka bez obzira na formu znanstvenog priopćavanja. E. Redžić je na najbolji mogući način i sebi i historijskoj znanosti "otvorio", "trasirao" put ka serioznom pristupu i znanstvenom izučavanju "pitanja svih pitanja" ovih pro-
stora s kraja XIX i cijelog narednog XX stoljeća - nacionalnog pitanja.

U istraživačkom i izvedbenom dijelu realizacije ove knjige autor je na rijetko viđen način uravnoteženo tretirao pojmove, kako one u širem (austromarksiističkom) tako i u užem (Renner, Bauerovskom) smislu, zatim fakticitet Austro-Ugarske Monarhije i jugoslovenskog povijesnog kompleksa. Redžićeva interpretacija proizašla je, reklo bi se, iz u recentnoj historiografskoj produkciji jedinstvenog pristupa: istraživanja *cjelovite* društveno-političke stvarnosti. Drugim riječima rečeno, u ovoj knjizi (a slična ocjena mogla bi se izreći i za naredne koje će slijediti) poštovan je svojevrsni *paralelizam* , tj. uvažavanje oba pola suvremene historije - onog revolucionarnog (komunističkog), socijaldemokratskog (reformističkog), sa jedne, i "građanskog", sa druge strane. Izrečena prosudba dobiva puni značaj ako se pomenuta, ipak, rijetko sretana osobina ovog vrsnog istraživača stavi u kontekst cjelokupne jugoslovenske historiografske produkcije njegovog vremena koju je karakterizirala apsolutna predominacija izučavanja historije radničkog pokreta, preciznije kazano historije KPJ - SKJ. S jedne strane, imali smo hiperprodukciju jednog pola, a naglašenu deficitarnost drugog pola - tematike tzv. "građanske" provenijencije. Negativne posljedice dugi niz godina prisutnog trenda u radovima naših povjesničara nakon Drugog svjetskog rata mogu se ukratko izraziti u posvemašnjoj apsurdnoj konstataciji da ta "građanska" komponenta (djelatnost građanskih političkih stranaka od 1918.g. do 1941.g.) ni na pragu XXI stoljeća nije monografski u cjelini obrađena, mada se radi o samo 23 godine dugom periodu trajanja "prve" Jugoslavije. Paradoksalnost izrečene konstatacije je još veća ako se historiografska istraženost ovog međuratnog perioda naše povijesti uporedi sa produkcijom koja se odnosi na prethodni austrougarski period.

Politika je (po tko zna koji put) odnijela prevagu nad znanošću u cjelini, historiografijom posebno. Kreatori i jedne i druge politike (one "same po sebi" i one znanstvene) neke historijske istine niti su htjeli, niti željeli uvažiti. Tretman političke historije Bosne i Hercegovine, ili njene književnosti, ili dijela njenog žiteljstva - Muslimana (Bošnjaka), to nedvojbeno potvrđuje. Ilustrativno pomenuti povijesni aspekti, bez obzira na sve postojeće ustavno-pravne teorije i regule sustavno su, manje ili više, u ovakvoj ili onakvoj formi neznanstveno tretirani.

Slijedeća konstanta, koja ne samo karakterizira opus Envera Redžića nego ga i izdvaja kao polihistorika, sadržana je u činjenici da pomenuti ključni fenomen sveukupnih zbivanja modernog doba - široki spektar nacionalnog pitanja, od njegovog teorijskog profiliranja do brojnih političkih varijanti procesa proisteklih iz specifičnosti stvaranja države na istom principu, korijena većine sukoba, ratova, kataklizmi on istražuje na njemu svojstven način. Uočena i ovdje potcrtana njegova primarna orijentacija na izvore i izvanredna inicijalna procjena da u istraživanjima treba krenuti od samih početaka istraživanog procesa, u startu su ga savršeno pozicionirali naspram istraživačkih napora i

zadataka kojih tada, vjerovatno, nije bio ni svjestan. Te polazne osnove omogućile su mu maksimalno širok prostorni (južnoslavenski, jugoslavenski, bosanskohercegovački) okvir situiranja temata nacionalnog pitanja kojeg *in continuo* prati od austrougarskog perioda, preko međuratnog razdoblja do sruza antifašističkih (oslobodilačkih) i nacifašističkih (okupatorskih), te kolaboracionističkih snaga u okvirima Drugog svjetskog rata na tlu Bosne i Hercegovine.

Treća prevažna značajka Redžićevog znanstvenog rada je osobena temporalnost istraživačkog prosedea. Od početnih ozbiljnijih istraživačkih koraka pa do kraja devedesetih godina on i kao istraživač i kao obrađivač znanstveno prati procese započete na razmeđu stoljeća, njihovo poluvjekovno odvijanje, što je, opet, historiografski raritet. Neki od njegovih suvremenika počinjali su npr. sa izvora, od početaka (dr. B.Krizman vis a vis pojave Hrvatske pučke seljačke stranke i S.Radića) i ne prateći "maticu" tu ostajali, a neki drugi, čak, sa kraja (dr. Lj. Boban obradom sporazuma Cvetković - Maček). Opređeljenje za praćenje tog pitanja na tako širokom prostoru i kroz tako dug period je koliko izazovno, toliko, i još više i teže, ako se zna da društvena tektonika zbivanja na omeđenim granicama nije dozvoljavala, odnosno omogućavala onaj prirodni tok odvijanja procesa. Paradoksalno je saznanje da su ti procesi praćeni kontinuirano, a sami su bili naglašeno diskontinuitetni. Granične godine (1914-1918-1941-1945.) nosile su, diktirale, nametale sobom potpuno nove društvene okvire (Prvi svjetski rat, "prvu" Jugoslaviju - Drugi svjetski rat - "drugu" Jugoslaviju). Unutar svakog perioda promjene (državnopravne, ekonomske, političke) dodatno su komplicirale sve procese, a onaj iz sfere nacionalnih odnosa posebno. Kroz tu prizmu gledano, tek se može naslutiti koje je *Scile i Haribde* dr Redžić morao da prevladava u istraživanju i obradi te prevalentne odrednice zamjernog opusa, bilo da se radi o pisanoj riječi ili istupima na znanstvenim konferencijama, savjetovanjima, kongresima. Ako se ima na umu naprijed rečeno, nimalo ne treba da čudi da su neka djela iz cjelokupnog Redžićevog opusa, ili pak neki od stavova i zaključaka izazivali i divergentne reakcije, što je razumljivo i shvatljivo jer se radi o originalnom i serioznom istraživaču.

Nisam siguran da li je E.Redžić znao za žestok prijekor koji je M.Hadžijahić svojevremeno daleke 1944. uputio muslimanskim (bošnjačkim) intelektualcima što se ozbiljnije ne bave pitanjima vezanim za Muslimane (Bošnjake), čime otežavaju ne samo položaj njih samih nego i onih njima naklonjenih. Među inim koji su se u periodu koji je iza nas bavili ovom znanstvenom, apsolutno nedovoljno istraženom problematikom, utoliko značajnijom zbog predugog lutanja oficijelnog režima oko njihovog statusa, nemoguće je ne spomenuti Redžićev doprinos. Deplasirano bi bilo citirati brojne naslove u kojima je tretirao razne aspekte tog fenomena naše historije i suvremene stvarnosti, ali bih naveo samo nekoliko po obimu i značaju karakterističnih bibliografskih jedinica: *Opšti pogled na razvojne etape i kraj muslimanskog pokreta za auto-*

nomiju BiH; Politička kretanja među Muslimanima u BiH za vrijeme Prvog svjetskog rata; Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija - autonomija BiH i Hitlerov Treći Rajh; O posebnosti bosanskih Muslimana. Na prvi pogled lako je uočiti da je u pristupu obradi i ovog problema bio dosljedan samom sebi. Granične godine istraživačkih tema potvrđuju da je poštovao onaj (i u ovoj oblasti) rjeđe sretan princip procesualnosti. Dr. Redžić spada među rijetke istraživače koji su muslimansko-bošnjački fenomen historiografski istraživali u tako širokom vremenskom dijapazonu. Poznata monografija dr. A. Purivatre o Jugoslovenskoj muslimanskoj organizaciji npr. doseže do 1929.g., ali, ono što E. Redžića i u pristupu historiografske obrade muslimanskog pitanja distingvira od ostalih autora su dva veoma važna faktora: on ukazuje (doduše ne jedini) na etničku posebnost Muslimana, ali ju pokušava *znanstveno* objasniti. Za razliku od nekih suvremenih bošnjačkih povjesničara koji *a limine* odbacuju gotovo sva dosadašnja historiografska istraživanja koja se odnose na posljednje decenije osmanske uprave u Bosni, E.Redžić, na sebi svojstven način, akceptira dosege drugih povjesničara i kritički analizira taj period.

Pozicija E.Redžića u trećoj fazi njegovog kreativnog opusa na njemu bliže (po vremenu) povijesno iskustvo je, opet, atipična. Suštinski prosuđujući, to je logički razumljivo i jednostavno lako objašnjivo. U jednom od najburnijih perioda novovjeke historije ovih podneblja i naroda koji ih naseljavaju, revolucionarnih promjena, sveukupnosti društvenih odnosa, dr. Redžić je bio, to treba stalno imati na umu, ne samo neposredni svjedok, nego i sudionik, a potom znanstveni istraživač. Malo koje razdoblje kao ono iz Drugog svjetskog rata je tretirano na toliko raznih načina (u zapisima, dnevnicima, sjećanjima, umjetničkim djelima - romansijskim, slikarskim, vajarskim, glazbeno, posebno objavljivanjem izvorne građe, historiografski).

Posljednjom (za sada!) knjigom *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu* (1998.) njen autor je sublimirao sve kreativne osobine znanstvenika-historiografa naglašene akribije. U svim njegovim istraživačkim naporima Bosna i Hercegovina je promatrana iz ugla rođenog Bosanca koji je cijeli svoj život posvetio onom što su svojim posebnim povijesnim odlukama "poručivali" historijski skupovi kakvi su bili ZAVNOBiH i AVNOJ - priznanju samobitnosti Bosne i Hercegovine i njenih naroda.

Nimalo slučajno na tlu BiH u peridu radikalnih promjena na ex - jugoslavenskim prostorima tijekom Drugog svjetskog rata odvijale su se najveće vojne operacije i desile najznačajnije političke promjene koje su imale prevažne opće posljedice. Paradoksalno zvuči da enormna historiografska produkcija o tim promjenama nije ta sva događanja uspjela da elaborira na znanstveno primjeren način. Dr E. Redžić je dosljedno svom cjelokupnom znanstvenom angažmanu krajem 80-ih godina inicijalno

zamislilo da se pozabavi nacionalnim odnosima u BiH u periodu od 1941. do 1945.g. Istražena problematika i metod obrade historijskih zbivanja i pitanja kojim se do ove knjige autor služio navela su ga na redefiniranje njenog naslova. Realizacija ovog projekta je predstavljala, u stvari, apsolutnu potvrdu Redžićevih stavova koje je tako uspješno potvrđivao u svim fazama svoga znanstvenog djelovanja: na temelju primarnih objavljenih i neobjavljenih izvora, metodom rekonstruiranja, analiza uz naglašenu kritičnost, poštivajući cjelovitost zbivanja, dosljednom objektivnošću doći do sveobuhvatne, sintetizirane historijske istine lišene jednostranosti koja je eliminirana pluralnom izmjenom stare izreke *audiat et altera pars*. Knjiga *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu* sadržava dokumentarno predstavljenu viziju mjesta i uloge *svih* čimbenika vojno-političkih zbivanja u Bosni i Hercegovini u periodu od 1941. do 1945.: njemačkih, italijanskih, ustaških, četničkih, muslimanskih, NOP-ovskih.

Na sebi svojstven način, akademik Redžić je ovom knjigom dao sjajan primjer kako je moguće ne samo prevazilaziti, nego i na kraju krajeva prevazići decenijama (od 1945. do skora) prisutnu jednostranu, ideološko-politički-partijski diktiranu selekciju izvora i obrade historijskih pitanja i problema. Iako uz njegov cjelokupni (ovom prilikom samo marginalno dotaknut) opus mogu da apsolutno utemeljeno stoje epiteti: polivalentni historik, sintetičar, on je svjestan kako u historiografiji nema konačnih istina. Stoga može da izražava nadu i želju da će za buduće historičare, ne samo ovog perioda, u pogledu arhivskih istraživanja "doći bolji dani, a time i rezultati". Može li se od čovjeka tolikog životnog iskustva, višestruko kreativne društvene, kulturne, posebno znanstvene - *ljudske* - aktivnosti očekivati bolju poruku onim koji će se iskazati kao historiografi?

S u m m a r y

THE SOCIAL SCHOLARLY PORTRAIT OF THE ACADEMICIAN ENVER REDŽIĆ (ON OCCASION OF HIS EIGHTY – FIVE YEARS OF LIFE)

The paper represents an attempt to portray an outstanding personality of our social, political, cultural and scholarly life, Dr. Enver Redžić, who in the

course of his age of eightyfive years, fighting with a "gun and pen" in his hand passed a long, honest, invariably successful, not to be repeated, the way of a student of progressive orientation, secondary school teacher, veteran of the Liberation Anti-Fascist War, deputy in the prior and post war assemblies of ZAVNOBIH, AVNOJ (Anti Fascist Assemblies of Liberation, B-H and of Yugoslavia) and the MP of the Federal Parliament (1945-1963). He was a university professor, active in culture (main editor of the most prominent journal *Pregled* (A Review), director of one of the biggest publishers-*Svjetlost*, the first president of the Cultural-Educational Community of B-H... A special part of the second phasis of his life (the first one being dedicated to the revolution to 1945., the second one to the social and cultural work until 1972. and the third one-the scholarly work-to the present days). He was director of the Institute of History (since 1961. to his retirement)-a period in which he left firm traces in establishing the first institution of the kind in B-H, particularly, his care to educate the young scholars, master of arts and doctors degree, published *Prilozi*, the journal of the Institute.

He has not been typical to the end of his career (he took the doctor's degree when retiring, published about fifteen books, over 200 papers, he was elected to the Academy, first as the corresponding and later as the full time member-1984. Academician Enver Redžić, in the interval of his first book (*Austro-Marxism and the Yugoslav Question-1977*) to his latest book (*Bosnia-Herzegovina in the World War II, 1988*) developed into a manifold personality, politico-historian being successful, *ab ovo*, with the most significant question of our most recent history-the national question, among others-the Muslims (Bosniaks). In his life, his complete written opus, many a lectures at the scientific meetings and congresses of historians, he has a special place, not only, in the Bosnian-Herzegovinian historiography, but a great deal outside.